خوێندنەوەی مەولەوی وەك شاعیرێکی ڕێبازی ڕۆمانسی

کەمال غەمبار

"شــــیعر وازی لێنـــــاهێنرێ، خۆزیــــا دەمزانــــی لەبــــەر چ شــــتێك ناوایــــە؟!"(١).مەبەســت لەخوێندنـــەوەی شیعرشــیکردنەوەو لێکۆڵینەوەیــە لــەم نووسینەدا ، نەك تـەنیا خوێندنەوەیەکی ساکار و ڕووکەشانە ، بۆیە خوێندنەوە بـە گشتی سێ جۆر خوێنەر بە خۆ دەگرێ :

یەکەم ئەوکەسەیە کە خۆشی لێ دەبینێ، بێ ئەوەی بڕیارێك بـدا ، سێیەم ئـەو کەسەیە کە بڕیارێ دەدا بێ ئەوەی خۆشی ببینێ و، نێـوان ئـەو دوو جـۆرە، جۆرێـك هەیـە لـە کـاتی خۆشـی بینینـی بڕیـار دەدا و لـە کـاتی بڕیاردانیـشدا خۆشـی دەبینی"(٢). لەنامەیکی گۆتەدا بۆ جی. ئێف روسنتدا لەمـەش زیـاتر هـەر وەك ڕۆلان پارت دەڵێ : "دەقی نوێ بەو سیفەتەی بۆ نووسین دەستدەدا، خوێنەر تەنیا بەکار هێن نییە، بەڵکوو بەرهەمهێنی دەقەکەیە " (٣).

دوای ئەم پێشەکییە ، دوو دێڕە شیعری عەرەبی وەك نموونە دەهێنمەوە کـە هـی شــاعیری گــەورەی عــەرەب: (ئــەبوو تــەییبی موتەنــەبی)یــە، ســێ کــەس لــە خوێندنەوەیدا بەشـداریدەکەن : سـەیف ولدەولـەی حەمـدانی وەك وەرگـر، خـودی شــاعیر وەك خــاوەن دەقەکــە، خــۆم وەك خوێنــەر و ڕەخنــەکر و پــسپۆر لــەزمانی عەرەبیدا .

موتەنەبی شاعیر لە پیاهەڵدانی سەیف ولدەولدا دەڵێ :

وقفت وما في الموت شك لواقف كانك في جفن الردى وهو نائم
تمر بك الأبطال كلمى هزيمة فثغرك وضاح ووجهك باسم

واتە: وەستاوی و گومان لە مەرگا بۆ وەستاو نییە
وەك بڵێی تۆ لە پێڵوی مەرگای ئەو خەوتووە
پاڵەوانان لات ڕەت دەبن زامدار و شكاو
ڕووەكەت گەشەو خەندەش لەسەر لێوت نیشتووە

سەیف ولدەولە بە موتنەبی گوت، دەبوایە بڵێی :

وقفت وما في الموت شك لواقف ووجهك وضاح وثغرك باسم
تمر بك الأبطال كلمى هزيمة كانك في جفن الردى وهو نائم

بۆ كۆكردنەوەی نێوان شتەكە و ئەوی لە گەڵیدا دەگونجێ.

موتەنەبی لەوەڵامدا گوتی :

گەورەم دەزانی كاڵافرۆش كاڵاناسێ وەك جۆلا دەیناسێ، چونكە كاڵافرۆش تێكراییەكەی دەناسێ جۆلاش وردەكارییەكەی، كەمن ناوی مەرگم هێناوە لە پێشەوەی دێڕی یەكەم، ناوی هیلاكیم لە كۆتاییەكەیدا بردووە، بۆ ئەوەی لەبارتربێ و لە بەر ئەوەی برینداری ڕاكردوو خاڵی نییە لەوەی ڕووی كرژو مۆن بێ و چاو بەگریان بێ بۆیە گوتم ڕووەكەت گەشەو دەمت بە خەندەیە هەتاكو لە مانادا نێوان دژەكان كۆ بكەمەوە. وەڵامدانەوەكەی سەیفو لدەولەی سەرسامكردو خەلاتێكی باشی پێ ڕەوا بینی (٤).

منیش ئەگەر باری سەرنجم لە بارەی ئەم دوو دێڕە شیعرە دەربڕم وەك كەسی سێیەم بۆم هەیە لە خوێندنەوەدا ڕەخنە بگرم و بڵێم :

دەبوایە موتەنەبی بڵێ :

وقفت وما في الموت شك لذلك، نەك بڵێی شك لواقف چونكە دووبارەكردنەوەی (وقوف)ە، شیعر دەبێ چڕو پڕ بێ، هەروە ها كە دەڵێ : كأنك فى جفن الردى وهو نائم پێویستێ نەدەكرد وشەی (الردى) ی بەكار بهینابوایە كە لەناوچوون ومەرگ دەگەینێ و هاوتای (الموت)ە. دەبوایە بڵێ :

لكأنك فى جفنه وهو(قائم) نەك(نائم)چونكە نائم نیشانەی ئەوەیە كە مەرگ و هیلاكی بەهیچ جۆر خەیاڵیان بەرەو شەڕ و پێكدادان ناچێ. بە پێچەوانەوە هەمیشە لە ئامادە باشی و هوشیاریدان ، مەرگ لە شەڕدا لە ئارادایە، ئەمە لەلایەك و لە لایكی ترەوە وشەی قائم كەلە ئارادابوون و بەردەوامبوون دەگەیەنێ، ئازا یەتی سەیف ولدەولە دەر دەخەن، چونكە بەسەردادانی لەشكرێك لە پڕ بۆ سەر لەشكرێكی دی كە بێ ئاگایەو خەوتووە ئازایەتی و بوێری هێرشبەر ئاسەلمێنێ. كە شاعیر دەڵێ :

تمر بك الأبطال كلمى هزيمة　　　　فوجهك وضاح وثغرك باسم

دەبوایە بڵێ :

تمر بك الضعاف كلمى هزيمة　　　　وثغرك بالنصر المؤزر باسم

چونكە پاڵەوانانی شەڕ ڕاستە بریندار دەبن بەڵام ڕاناكەن، لە بەر ئەوەی كە ڕاكردن لە شەڕدا نیشانەی ورەبەردان و ترسنۆكی و شوورەییە، هەروەها بەلایەنی دوژمنی بەرامبەر ناگوترێ *پاڵەوانان ، چۆن بە پاڵە وان و قارەمان دەدرێنە قەڵەم كە بە بریندارى ڕابكەن ؟! مرۆڤی قارەمان دەبێ لە مەیدانی شەڕدا بكوژرێ هەروەهاكە دەڵێ :*

فوجهك وضاح وثغرك باسم (ڕووی گەش و دەم بە خەندە یەك مانا دەگەیەنن)
دەبوایە بڵێ :

وثغرك بالنصر المؤزر باسم، واتە دەمت بە سەركەوتنی پشتیواندار بەخەندەیە.

لە ئە نجامی هەر سێ خویندنەوەدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کـە ئێمـە هەرسێکمان خوێندنەوەمان بۆ دوو دێڕە شیعرەکە کرد و خوشیمان بینـی و بڕیـاری خۆشمانـدا و هەریەك لە ئێمە بۆچوونی خۆی هەیە.

لەم ڕوانگەیەوە دەچینە نـاو جیهـانی شیعرەکانی مەولـەوی (١٨٠٦-١٨٨٢ز) و خوێندنەوەکی قـوولتری بـۆ دەکـەین و، لەبۆچـوونەکەی (ئـەمین فـەیزی)یەوەکـە لەبارەی –مەولەوی-یە و لەکتێبی (ئە نجومەنی ئەدیبان)دا

نووسیویەتی سەرچاوە دەگرین کە تیادا دەڵێ :

((مەولەوی بە موقتە ضای ئەو مەوقیعەی کەتێدا بـوو هـیچ چـاوی بەشیعری فەرەنگ نەکەوتووە، لەگەڵ ئەوەش لەسەر ئوسلوبی ئەوان شیعری ٨ /١)

لە قیطعە یێکیدا مەصرەعی ئەوەلی تەقفیە کردووە لەگەڵ مەصرەعی پالـپ و قافیەی مەصرەعی پانی ی ڕێکخستووە لەگەڵ مەصرەعی را بع...هەروەها دەڵێ :

ئەگەرچی لەهجەی هەورامان و لەهجەی سایمانی ئـەختێ لـە یـەك دوورن، ئـە مما شیعری مەولەوی ئەمەندە ئاهەنگزارو ڕۆحنەوازە ئەهلی سلێمانی لـە گۆرانیـدا شیعری ئەو دەخوێننەوە" (٥).ئەگەربمانـەوێ خوێندنەودیـەکی قـووڵ و ورد بۆئـەو نووسینەی - ئـەمین فـەیزی – بکـەین کـە لـە سـاڵی ١٩٢١دا کتێبـی (ئە نجومـەنی ئەدیبان)ی لە ئەستەمبوڵدا چاپکردووە، بۆمان هەیە پەنا بەرینە چەند میتۆدێکی جیاواز: نموونەمان, میتۆدی بەرا وردکاری، میتۆدی ئارکیۆلۆژی، میتـۆدی شـیکاریی پڕاکتیکی. لەم ڕووەوە جیاوازی باری سەرنج لەمەڕ ئەدەبی بەراوردکاریی پڕاکتیکی و ئەو بنەمایانە هەیە کە بەراورکارییان لە سەر بنیاتدەنرێ و مەسەلەکە گەیـشتە ڕادەی ئەوەی کە " پرۆفیسۆر و زانایان جیاوازییان لە بـارەی دیاریکردنی بـوارەکـانی ئەدەبی بەراوردکارریی ئەو بابەتانە هەبێ کە لێیـان دەدوێن، بگـرە هـەروەها ئـەو میتۆدانەی دەکرێ پێـڕەو بکـرێن، لێـرەدا ڕایـەکان جیاوازییـان لـە نێـوان بابـەتی ئەدەبی بە راوردکای هەیە کە لێکـۆڵێرەوەی مێـژووی ئەدەبیاتـە جیاکانـە لـە ڕووی پێکچوون و ناکۆکیی نێوانیان تـا لێکۆڵینـەوەی (بەرهـەم)ی ئـەدەبیی نووسـرا و لـە لایـەن ئـەدیبی جیـاوازی سـەر بـە کۆمەڵگـە و ڕۆشـنبیری هەمـە جـۆر، بەمەبەسـتی

ناشنابوونی ئەو هۆیانەی بوونە بەرهەمهێنانی ئەو ئەدەبە هەر یەك لەوانە و، ئەو فاکتەرانەی ملکەچی بوون و کارتێکردنی بەرامبەر یەکتر"(٦) مەسەلەی ئەدەبی بەراورکاری هەر بەوەندە ناوەستێ چونکە "کارەکە هەر لەسەر نیشاندانی ئەو لایەنانە ناوەستێ کە نووسەرێك لە کۆمەڵگەیەکی دیاریکراودا کەوتبێتە ژێر کارتێکردنی نووسەرێکی تر کە سەر بە کۆمەڵگەیەکی نامۆ و ڕۆشەنبیرییێك و زمانێکی جیاوازو، لاسییکردنەوەیتی لە شێواز و دەربڕین و خەیاڵی ئەدەبی، بەڵکو کارەکە لەمە تێپەڕ دەکات بۆ لێکۆڵینەوەی بارودۆخ و ڕەوشە بابەتییەکانی تر، جا بارو دۆخ و ژینگەی دەرەوە بن، یان بارو دۆخی گشتیی کۆمەڵایەتی و قۆناغی پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی بن کە هەردوو کۆمەڵگەی دوو نووسەرەکە گەیشتوونەتێ(٧). بەبۆچوونی من کە ئەمین فەیزی باسی شێوازی شیعری مەولەوی دەکات کە پەیڕەوی شێوازی شیعری ئەوروپی کردووە دەکرێ بەدەرهاوێشتی لە قەڵمبدەین، کە هەر ڕێسایەك دەرهاویشتێکی هەیە. بویە گەر بگەڕێنەوە ئەو سەردەمەی کە لە ئەوروپادا شیعری ڕۆمانسی سەری هەڵدا و لە گەڵ ژیانی مەولەویدا بەراوردی بکەین، دەبینین لە یەك مێژوودا سەریانهەڵداوە. -مەولەوی -ساڵی ١٨٠٦ لە دا یکبووە و لەساڵی ١٨٨٢ی زا یینی کۆچی دوایی کردووە " ڕێبازی ڕۆمانسی سنووری مێژوویی بەرچاوی خۆی بەزاندووە، کە توێژەران نێوان ١٨٧٤ دەستنیشاندەکەن کاتێ (کە بزاڤی هەڵکشاوی شۆڕشی برژوای فەرەنسی کۆتایی هات و ساڵی ١٩٤٨ سەر لەنوێ شۆڕشی بڕژوای دیموکاتی لە ئەوروپادا بەرپابوو(٨).

لێرەدا هەردوو مێژوو یەکتر دەگرنەوە. بەڵام خاڵێکی بەرچاوی جیاواز هەیە کە ڕێبازی شیعری کوردی و شیعری ئەوروپی لێکجیادەکرێنەوە، کە ئەویش ڕێبازی شیعری کلاسیکی کوردی وڕێبازی شیعری ڕۆمانسیی ئەوروپییە. ئەمە لەلایك و لەلایەکی تروەوە – مەولەوی- شیعری فەرەنسی یان ئەوروپی نەخوێندۆتەوە و، نێوان بارودۆخی ولاتانی ئە وروپاو کوردستان بەتاییەت ناوچەی هەورامان و سلێمانی وسنەو ناوچەکانی تری کوردستان زۆر جیاواز بوون لە یەکترو زمانی کوردی

و ئەوروپیش لە یەکتری جیان. لێرەدا ڕووی لێکچوونی نێوان شێوازی شیعری هەردوولا لە ئارادایەو، لە هەمان کاتدا ژینگەکەو، بارودۆخی کۆمەلآیەتی و ئاستی پێشکەوتنی هە ردوو جیهانی شیعریی لێکجیان. کەواتە (مەولەوی) لەڕووی بەراوردکاریی پراکتیکی نێوان سەردەمەکە وەك مێژوو لێکچوون هەیە، بەلآم لە ڕەوش و ئاستی پێشکەوتنی کۆمەلآیەتی و ڕادەی شارستانی و ژیاری وشێوازی شیعری کوردی لەو سەردەمەدا جیاوازی هەیە.

خۆ ئەگەر مەولەوی ژیانی لە شوێنێکی نزیك ئەوروپا، یان پەیوەندیدار بە ئەوروپاوە، یاخود لەڕێگەی وەرگێڕانی شیعری ئەوروپی بۆ زمانی کوردی وعەرەبی و فارسی، بەشیعری ئەوروپی ئاشنا بوایە و کارتێکردنی بەسەرەوە دیار با. ئەو کاتە بەجۆرێکی تر هەڵمان دەسەنگاند، وەك مامۆستا عەلائەددین سەجادی باس لەژیننامەکەی دەکات و دەڵێ : کە لە تاوەگۆز هاتۆتەدونیا، چۆتە مەریوان و گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانی، چۆتە هەڵەبجەو جوانڕۆ و، سنەو گەڕاوەتەوە سنە و تەوێڵەو چەند شوێنێکی دی کەلە سنووری کوردستانی عێراق و کوردستانی ئێران دەرناچن (٩). بۆیە بەهیچ جۆرێك ناتوانین لەگەڵ ڕایەکەی ئەمین فەیزی ئەبین ونکۆڵی لە پێکچوونی شێوازی شیعری مەولەوی و شیعری ڕۆمانسی ئەوروپی بکەین، هەرچەندە ئە مامۆستا مەلا عبدالکریمی مودەڕیس کەساڵ ١٩٦١لە چاپخانەی نەجاح لە بەغدا دیوانەکەی مەولەوی چاپکردووە بۆیەکەمین جار و بۆجاری دووەم و سێیەمیش شیعرەکانی کۆکراوەنەتەوە ولێکۆڵینەوەو لێکدانەوەو لەسەرنووسینی بۆکردووە. ساڵی ١٣٧٨ی هەتاوی لەسنە انتشارات کردستان چاپی کردۆتەوە، باس لەو نووسینەی ئەمین فەیزی نەکراوە، هەروەها مێژووی ئەدەبی کوردی لە چاپی یەکەم و دوومیشیدا بە هیچ شێوە بەلای نووسینەکەدا نەچووە، هەروەها لەدیوانی مەولەوی- سید عبدالرحیمی معدومی – بەرگی یەکەم ١٩٩١ کە لە لایەن محەمەدئەمین ئەردەلانییەوە گۆڕاوە بۆ زاراوەی سۆرانی، تەنانەت ئاماژەییێکی بچووکیش بەرچاو ناکەوێ.

بەلاَم بۆچی ئەمین فەیزی وەك خوێنەر ورەخنەگر و زانا ئەو زانیارییە گرنگەی بەدەستەوە داوە ؟ ئایە لەبۆچوونەکەیدا سەرکەوتنی وەدیهێناوە کە جێگەی باوەڕ و متمانە پێکردن بێ ؟ گومانی تێدا نییە کە ئەمین فەیزی ئەم بابەتەی لەخۆیەوە نەورووژاندووە، ئەگەر بەلگەیەك یان بنەمایەك لە ئارادا نەبێ کە حەقیقەتی بۆچوونەکەی دەسەلمێنێ، خودی ئەمین فەیزی کە تورکی زانێکی باش بووە کتێبی (شعاعات)ی بەو زمانە چاپکردووە، بە دووری نازانم لە ڕێگەی ئەو زمانەوە .شیعری وەرگێڕدراوی ئەوروپی خوێندبێتەوە هەروەها لەدەمی ئەمین فەیزییەوە مامۆستا ڕەفیق حیلمی نووسیویەتی و دەڵێ " ئەوەشم لەبیرە کەلە تاریخی ١٩١٥ی میلادی بە گەڕان لە سوریا بوو لە ژووری خانێکا لە (حلب) بە نەخۆشی کەوتبوو کەچوومە لای بۆ ئاخرجار زیارتمکرد...هەروەها دەڵێ : کە (تقاعد) کرا، عومری خۆی هەر بە خوێندن وگەڕان ڕابوارد، سیاحەتێکی ئەوروپای کرد، باقی عومری خۆی لە ئەستەمبۆلدا بەسەربرد "(١٠). کەواتە ئاشنابوونی ئەمین فەیزی بە شیعری ئەوروپی لەلایەك و شیعرەکانی مەولەوی بەڕادەییکی زۆرتر، سەرنجیان ڕاکێشاوە کە جۆرە لێکچوونێك لە نێوان هەردوو شێوازدا هەبێت، کە شێوازی ڕۆمانسییە لە سەدەی نۆزدەمی زایینیدا، کەلە کوردستان ئەو ماوەیە ڕێبازی کلاسیکی لەشیعری کوردیدا زاڵبوو. بۆساخکردنەوەی ڕێبازی ڕۆمانسی پەنا دەبەینە بەر چەند سەرچاوەیەك و لەگەڵ خاسیەتەکانی شیعری مەولەویدا بە یەکیان دەبەستینەوە. ڕۆمانسییەت مۆرکی نوێکردنەوەو داهێنان بەخۆ دەگرێ، بەتایبەت وەسفی سروشت و خۆشەویستی و مەرگی ئازیزان، لەم ڕووەوە مەولەوی گەڕایەوە سەر کێشی خۆماڵی (١٠) بڕگەیی (٥+٥) و پابەندبوون بە سیستەمی دوو دێڕی یەك سەروا، هەروەها ناوەرۆکی بە ڕەگەزو بابەتی تر دەوڵەمەند کرد کە لە لای شاعیرانی سەردەمی خۆی باو نەبوون، وەك شاعرێکی لیرکی (گۆرانی ئامێز). دکتۆر ئەنوەر قادر جاف لەتێزی دکتۆرایەکەی کە بەناوی (شیعری لیرکی شاعیری گەورەی کورد مەولەوی ١٨٠٦-١٨٨٢) بە دیالێکتی گۆران بۆ ئەوە دەچێ : کە شوێنەواری جێ پەنجەی مەولەوی لە ڕووی وێنەو هەندێ لایەنی هونەری و پەیڤی و زاراوە لە سەر

شیعری شاعیرانی سەردەمی خۆی دیارن. ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێ کە بەرهەمەکانی مەولەوی لە ڕۆژانی زەمانی خۆیدا کاری خۆیان هەبووەو شوێنی شیاوی خۆیان پێدراوە(١١). نووسەر لەسەر بۆچوونەکەی دەڕواو دەڵێ : ڕۆڵی مەولەوی لە پێشخستن و گەشە پێدانی شیعری لیرکی زۆر ڕوونەو کاریگەرەو کاری کردۆتە سەر شاعیرانی وەکو (کۆماسی، بولبول، فخر العلماء، مەلا نیزامی جەباری)(١٢) ". شیعری لیرکی واتە شیعری خودی، شیعری گۆرانی ئامێز کەلە دەروونەوە دەرچووە هەروەك ئەمین فەیزی دەڵێ : " ئەهلی سلێمانی لە گۆرانیدا شیعری مەولەوی دەخوێننەوە ".

هەر ئەم ئارەزوو و ڕێبازە ڕۆمانسییە بوو کەوای لە مەولەوی کرد لە ڕێبازی کلاسیکی تەقلیدی دوور بکەوێتەوە و پێڕەوی ڕێبازی ڕۆمانسی بکات، کەوا ڕۆمانسییەت توانیویەتی میزاجێکی زەینی سروش بەخش وخەوناوی و ڕەگەزێکی بنەڕەتی لەژیانی ڕۆحیدا، کەلە قووڵایی ژیانی دڵ وڕۆحی مرۆڤخوازی هەڵقوڵیوە بەجۆرێ ئەدەب بێ ئەم ڕەگەزە ویشك وبرینگەو جەستەیەکی بێ گیانە. " (١٣).

مەولەوی کە(عەنبەر خاتوون)ی هاوسەری دەلاوێنێتەوە دەڵێ :

قازان قەتاران قولنگان حەوایی   حەیفەن بۆ بالآت شەو وەتەنیایی

دەڵێ لەلایەك مە نجەڵەکان ڕیزکراون ئاویان تیایا گەرمکردووە بۆشۆردنەکەت، لە لایەکی کەوە گۆڕهەڵکەنەکان قولنگ و پاچەکانیان هەمو بەرز ئەکەنەوە ئەیدەنەوە بە زەوی دا بۆ هەڵکەندنی گۆڕەکەت ئاخ حەیفە ئەو بالآیە شەو بەتەنیا لە گۆڕەکەتا بمینێیتەوە، ئەوە بۆچ لەگەڵت نەبووم ؟ " (١٤) .

ئەگەر " خۆشەویستی خۆر و ئەستێرە بجولێنێ هەر وەك -دانتی – لە کۆنەوە گوتوویەتی " (١٥) دەبێ ئەو خۆشەویستییە گیانییەی نێوان مەولەوی و عەنبەر خاتوونی هاوسەری لەژیانداو لە کۆچکردنیدا چ جۆرە داهێنانێکی پێ ببەخشێ، کە هەردوو هاوسەری گیانی بە گیا نی لە یەك جەستەدا چ جۆرە حاڵەتێکی دەروونی لا بوروژێنن، کە حاڵەتی دەروونی لە بنەڕەتدا وابەستەیە بە سۆزی

خۆشەویستی و، لە زۆربەی ئاراستەی ڕاستەقینەکانیدا بەرەو جوان و قەشەنگی ئافرەت و خۆشەویستی بەتایبەت لە قۆناغی ڕۆمانسیدا، ئافرەت لە کاتی خۆیدا گۆشەی بنەڕەت لە ئەزموونی هەر شاعیرێك پێکدێنێ بە گشتی... "(١٦) .

هەر ئەو خۆشەویستییە قووڵەو بەسۆزەی کە هەردوو هاوسەر بەیەك دەبەستێتەوە، بەمەرگێکی تراژیدیی لێك دەترازێن و برینێکی قووڵی پڕئازار دەخاتە دەروونی مەولەوی کە بەمشێوە بیلاوێنێتەوە :

دووریت دیارەن چەند صاحیب نێشەن
تۆی دەروون وەخار نێشی و تەر ڕێشەن
نە شەو ڕاحەتم، نەڕۆژ دڵشادم
شەو زوڵف و ڕۆ ڕووت مەوزۆ ئەو یادم
شمشادو نەرگس وەنەوشەی چەمەن
سەیرشان ئازار بینایی چەمەن
ئاد مارۆ بە ویر تەرزەکەی باڵآت
ئەو دیدەی مەستت، ئێد خاڵی ئاڵآت (١٧)

وردبوونەوە لەم هونراوە بەرزەی مەولەوی دا، بۆمان روون دەبێتەوە کەشیعر زادەی باری دەروونی و سووزی شاعیرو خەیاڵە باڵاکەیەتی، کە چۆن وێنەی حاڵەتەکەی بە شێوەیەکی هونەری کێشاوەو دووری ئازیز چ ورووژانێکی دەروونی بەرپاکردووە و خۆشەویستەکەی بۆتە کەرەستەی ئاخ ونۆف ونێش و ئازاری گیانی شاعیر، ئەو وێنە شیعرییە بەو خەیاڵە ڕۆمانسییە کە هێز و وزەو دینامیکییەتی تێدایە پلەیەکی بەرزی لەخولقاندن وئەفراندنی هێناوەتە ئاراوە " خەیاڵیش دیارترین هێزەکانی مرۆڤە کە ئاکرێ بەلاوە بنرێ بۆ هەر هێزێکی مرۆڤ، بەکەمی مرۆڤ لە ڕادەی خەیا لْ و پایە بەرزییەکەی تێگەیشتووە " (١٨)

لە هونراەیەکی تردا مەولەوی دەڵێ :

ڕوخسارش وەختێ مەسقەل مەدۆلیش
وەشنۆی پارێز خەیاڵ مەبۆ ریش

نەسرین جەرگت دەن وەبان نێشدا
چەنێ دڵ ئامای ئامانی پێشدا

واتە ئەم دۆستەم کەڕوومەتی خۆی مشت و ماڵ نەدا ئەندامی چۆنە ؟ ئەگەر خەیاڵ بەبێ چرپە و بە بێدەنگ وسەنگ بچێتە پارێزی ئەوەوە کە خۆی لێ دادەگرێ و خۆی بۆیاوێژی ئەو ڕوومەتە لەوێوە لەم کردەوەی خەیاڵ ئەزیەتی ئەگاتێ! کە وا بوو ڕوومەتی ئەمە کارەساتێ بێ، ئەرێ هەی فرمێسک جەرگت بەر دڕك و داڵ کەوێ چۆن دڵت هات هاتی بەسەریا (١٩) .

ئەم خەیاڵەی مەولەوی باڵ بەشیعر دەگرێ کەبەرەو ئاسمان بفڕێ بەرەو جیهانی خەون و بیرۆکەی جوان وئەو پانتاییەی سنووری واقیع دەبەزێنێ، ببەزێنێ بەرەو جیهانێکی فەنتازی بەرێ کە شاعیر وەك هونەرمەندێکی داهێنەر وێنەی بکێشێ " کەواتە خەیاڵ لێرەدا پەیڤی جوان نییە بەڵکوو وشەی بەرز و بالآیە، لەهەستی کەسایەتی کەوا بەدەوری خۆیدا قایلە و، لە هەستی دەرەوەیدا هەڵدەقوڵێ " (٢٠).

کۆچی ئاوادەی (عەنبەر خاتوون) تا سەر ئێسقان کاری لە مەولەوی کردووە، کە مەرگ کۆتایی مرۆڤ و کۆچی هەتا هەتایە، کارەساتێکی هێندە جەرگبڕە و زامێکی قووڵ و بەئازار لە جەستەی مرۆڤ دەکات کە هەرگیز سارێژ نابێ، چونکە ئەم مەرگە ی ئازیزی مەولەوی " دەرکێشانی حەقیقەتێکی ئینسانییە، کە لە ڕەگ و ڕیشەیدا حەقیقەتێکی ترسناکی پڕ مەترسییە و، مایەی ترس و لەرز و ڕاچڵەکینە بە هەستکردنی حەقیقەتی ئینسانی و، شیاوی سۆز و شیوەن و خەمی قووڵە لای ئێمە..." (٢١)

مەولەوی هەرچەندە تابلێی شاعیرێکی داهێنەرە، بەلآم نەیتوانیوە مەرگەکە لە عەنبەر خاتوونی هاوسەری دوور بخاتەوە ! کەچی توانیویەتی کارەساتەکەی مەرگ بەقوولآییەکی کاریگەر وێنەی بکێشێ و مەرگەکە بۆتە مەرگی خۆشەویستی و جوانی و هۆگری، هەستکردن بە ونبوونی ئازیزێکە بەخەون یان خەیاڵ نەبێ

ناگەڕێتەوە. کە مەرگ لەناوچوون بێ هەموو ئەو ڕەگەزانەی خۆشەویستی و تاسەو ئارەزوو دیاریدەکەن کە بمێنێتەوە لە ناودەچن و دەگوترێ : "شێوازێکی بنەڕەتی لە بەرگریکردنی حەقیقەتی مەرگ هیوایە و شێوازێکی دووەمی بەرگریکردنی حەقیقەتی مەرگ خۆشەویستییە و، شێوازی سێیەمی بنەڕەتی تر لە هەردووکیان لەم بەرگرییەدا پەیڤی شیعرییە(٢٢). هەر ئەو مەرگەشە کەوا لە مرۆڤ بکات بە تایبەت مرۆڤێکی هەست ناسکی وەك مەولەوی کە هەست بە مەترسی مەرگ بکات و ڕووبە ڕووی بێتەوە بیبەزێنێ، ئەویش بەو شیعرە داهێنەرانەی کە تراژیدیای مەرگی بەرجەستە کردوون. لە ڕاستیدا کە ئەو هەستە پڕ سۆز و بەجۆش و خرۆشە ئەوە دەسەلمێنێ کە هەستکردنی شاعیرە بە مۆڤێکی تا بڵێی خۆشەویست، ئەم جۆرە هەستەش لای شاعیری ڕۆمانسی زیاتر بەمەرگەوە بەستراوەتەوە.

ئەنجام :

لە ئەنجامی خوێندنەوەی هۆنراوەکانی مەولەوی و بەراوردکرنی لەگەڵ شیعری ڕۆمانسیی ئەوروپی دەتوانین بڵێین کە ژینگە ڕۆڵێکی بەرچاوی لە سەر داهێنانی مەولەویدا هەبووە چونکە لە باوەشی سروشتێکی جوان و دڵڕفێن چاوی کردۆتەوەو ئەشونمای کردووە و قەریحەی شیعری کراوەتەوە، جگە لەجوانی و شۆخ و شەنگی ئافرەت کە تێکەڵی یەکتر دەبن، کە بەهرەو سەلیقەیەکی وا یان بە شاعیر بەخشیوە کە بە خەیاڵێکی باڵا و بە پیت و بیرێکی قووڵ و زمانێکی سفت و سۆڵ و پاراو شیعرەکانی دابڕێژێ و خۆشەویستی ئافرەت زیاتر بەجۆش و خرۆشی بێنێ. هەر وەك نووسەری ڕۆمانسیی ناسراو –نۆڤالیس دەڵێ : "خۆشەویستی چیتر ئا باڵاترین شتە لە سروشت لە ناو شیعردا "(٢٣). کەجوانی سروشت و جوانی ئافرەت تێکەڵ بەیەکتر دەبن، ڕۆڵێکی کاریگەر لە بواری داهێناندا دەبینن و ئەو جوانییەی ئافرەت تاریکی دڵی مەولەوی ڕۆشن دەکاتەوە و، خۆشی پێ دەبەخشێ، هەر لەبەر ئەوە ئەو خۆشەویستییە دەبێتە چارەنووس و خەون و خەیاڵ

و تاسەو سووتان و شە یدابوونی شاعیر، ئەم حاڵەتەش لەسەر بنەمای خەیاڵی هێمن و لەسەرخۆ و خەونی خۆش و سەوز بنیات دەنرێ کە مرۆڤ بەرەو هەستکردن بە جوانی سروشت و جوانی ئافرەت دەبەن. هەڵبەت کە ئافرەتیش لەناو سروشتدا بوونی نەبوو مرۆڤی شەیدای جوانی، تووشی نامۆیی دەبێ بۆیە مامۆستا گۆران گوتوویەتی :

بەلام تەبیعەت هەرگیزاو هەرگیز
بێ ڕووناکییە بێ بزەی ئازیز

پەراوێزەکان :

١- ارنست فيشر- ضرورة االفن نقله الى العربية : الدكتور ميشال سليمان - المكتبة الاشتراكية – دار الحقيقة للطباعة والنشر - بيروت ل(١)

٢-القارئ في النص –مقالات في الجمهور والتاويل - تحرير سوزان روبين سليمان –أنجي كريسمان -ترجمة : دكتور حسن ناظم – علي حاكم صالح –دار الكتاب الجديد المتحدة –الطبعة الاولى ٢٠٠٧ ل ٢٣٩

٣- هەمان سەرچاوە ل(٢٠٨)

٤- العرف الطيب في ديوان أ بي الطيب للشيخ ناصيف اليازجي – ج١-٢ سالی ١٨٨٧چاپکراوە ناوی چاپخانەو شوێنەکەی دیار نییە.

٥- ئە نجومەنی ئەدیبان – دانەر ئەمین فەیضی بەك – تۆژینەوەی لیژنەی وێژەو کەلەپور ١٤٠٣ك-١٩٨٣ چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق – بەغدا ل(٣١-٣٢).

٦- مجله الفكر عدد خاص بالادب المقارن المجلد الحادى عشر ١٩٨٠ ل (٥).

٧- دراسات في الادب المقارن التطبيقي : الدكتور داود سلوم ل(١٣).

٨- المذاهب الادبية – د. جميل نصيف التكريتي – وزارة الثقافة والاعلام – دار الشؤون الثقافية العامة -بغداد ١٩٩٠ ل(١٥٧).

٩- بڕوا نە مێژووی ئەدەبی کوردی -عەلادین سجادی ١٣٩١ه-١٩٧١م. چاپخانەی معارف – بەغداد ل(٢٧٢، ٢٧٣، ٢٧٤).

١٠- شیعرو ئەدەبیاتی کوردی – رفیق حلمی – بەرگی یەکەم چاپی دووەم –مطبعة التعليم العالي / أربيل ١٩٨٨ل (٢٠و ٢٨).

١١- شیعری لیرکی شاعیری گەورەی کورد مەولەوی (١٨٠٦-١٨٨٢) بەدیالیکتی گۆران -ئەنوەر قادر محەممەد-دەزگای سەردەم بۆ پاپ و بلأوکرنەوە ل)٢١٢)

١٢- هەمان سەرچاوەی ی پێشوو ل (١٧٣).

١٣- المذاهب الادبية ل (١٥٨)

١٤- مێژووی ئدەبی کوری –عەلادین سجادی ل(٢٩٩).

١٥- ما قالته النخلة للبحر- الشعر المعاصر في البحين -/ علوي الهاشمي – دار الحرية للطباعة – بغداد١٩٩٠ ل(٤١)

١٦- هەمان سەرچاوەی پێشوو ل(٥٨) ز

١٧- دیوانی مەولەوی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس –چاپی سێیەم سنندج ت(٢٣٤و٢٣٥) ز

١٨- النقدالادبي الحديث -الدكتور محمد غنيمي هلال - دار العودة -بيروت ١٩٨٧ ل(٤١٠-٤١١)

١٩-مێژووی ئەدەبی کوردی -عەلادین سجادی ل(٣٠٠).

٢٠- الوعي الفن- تاليف : غيورغي غاتشف -ترجمة : دكتور. نوفل نيوف- عالم المعرفة - العدد ١٦٤- الكويت شباط ١٩٩١ ل(١٣٣)

٢١- ما قالته النخلة للبحر ل(٥٢٠).

٢٢- هەمان سەرچاوەی پێشوو ل(٥٢٤).